

Konrad Burdziak*

Aspekt wolicjonalny zamiaru bezpośredniego i ewentualnego – rozważania na tle kwalifikowanych typów przestępstwa zabójstwa**

1. WSTĘP

Celem niniejszej pracy jest analiza sposobu dokonywania przez polskie sądy okręgowe ustaleń w zakresie strony podmiotowej czynów zabronionych pod groźbą kary określonych w art. 148 § 2 i 3 Kodeksu karnego¹.

Poczynione w artykule ustalenia zostały oparte na wynikach badania aktowego przeprowadzonego w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości w ramach projektu badawczego „Zabójstwa kwalifikowane w Kodeksie karnym z 1997 r. – naukowa i sądowa wykładnia znamion kwalifikujących”².

W ramach projektu przeanalizowano 98 spraw, w których w latach 2013, 2014 i 2015 nastąpiło prawomocne skazanie za jeden z czynów zabronionych pod groźbą kary określonych w art. 148 § 2 lub § 3 k.k. Z tego, w ramach pracy, kolejnej analizie poddano 85 orzeczeń.

Podkreślenia wymaga przy tym, że wzmiankowana analiza empiryczna została uzupełniona za pomocą analizy problematyki strony podmiotowej czynu zabronionego pod groźbą kary z perspektywy teoretycznej.

2. ASPEKT WOLICJONALNY ZAMIARU BEZPOŚREDNIEGO I EWENTUALNEGO

Zgodnie z art. 9 § 1 k.k. czyn zabroniony popełniony jest umyślnie, jeżeli sprawca ma zamiar jego popełnienia, tj. chce go popełnić albo przewidując możliwość jego popełnienia, na to się godzi³. Warunkiem koniecznym uznania, że czyn zabroniony

* Dr Konrad Burdziak jest adiunktem w Instytucie Nauk Prawnych Uniwersytetu Szczecińskiego, Polska, ORCID 0000-0002-0696-1174, e-mail: konrad.burdziak@usz.edu.pl

** Data zgłoszenia tekstu przez autora: 1.10.2019 r.; data przyjęcia tekstu przez redakcję do publikacji: 14.04.2020 r.

¹ Ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2020 r. poz. 1444) – dalej k.k.

² Zob. Ł. Pohl [red.] *Zabójstwa kwalifikowane w Kodeksie karnym z 1997 r. Naukowa i sądowa wykładnia znamion kwalifikujących*, Warszawa 2018, ss. 226.

³ Na temat adekwatności definicji zawartych w art. 9 k.k. zob. więcej w: Ł. Pohl, *W sprawie proponowanych zmian w kodeksie karnym (zagadnienia wybrane)*, „Państwo i Prawo” 2013/8, s. 110–111; Ł. Pohl, *Przyczynek do rozważań o strukturze nieumyślności i sposobie jej opisania w kodeksie karnym* [w:] *Obiektywne oraz*

został popełniony umyślnie jest zatem ustalenie, iż sprawca miał zamiar jego popełnienia; zamiar – dodajmy – powzięty przed realizacją znamion przedmiotowych czynu zabronionego pod groźbą kary i towarzyszący ich realizacji⁴, a mogący mieć postać albo zamiaru bezpośredniego (*dolus directus*), albo zamiaru ewentualnego (*dolus eventualis*). Przy czym, w pierwszym przypadku sprawca chce popełnienia czynu zabronionego, w drugim zaś – przewiduje możliwość jego popełnienia i na to się godzi⁵.

Zaprezentowana wyżej charakterystyka zamiaru bezpośredniego i ewentualnego jest, co oczywiste, niewystarczająca; zwłaszcza, gdy chodzi o zamiar bezpośredni. Słusznie wskazuje się bowiem w literaturze, że zamiar ten, siłą konieczności ontologicznej, nie może wyczerpywać się w akcentowanym *expressis verbis* w art. 9 § 1 k.k. aspekcie wolicjonalnym (chcienie), lecz musi zostać uzupełniony o aspekt intelektualny w postaci przewidywania możliwości zrealizowania danym zachowaniem się znamion przedmiotowych danego typu czynu zabronionego pod groźbą kary⁶ (świadomość możliwości popełnienia czynu zabronionego pod groźbą kary⁷). Syntetycznie kwestię tę ujmuje Łukasz Pohl, twierdząc że: „chęć popełnienia (...) czynu może powstawać u człowieka jedynie wówczas, gdy ten uprzednio wyobrazi sobie możliwość jego popełnienia; w razie braku owego wyobrażenia o chęci popełnienia czynu zabronionego mówić bowiem nie sposób”⁸.

Wątpliwości budzi wszakże nie tylko aspekt intelektualny zamiaru bezpośredniego, ale również, a być może – przede wszystkim – jego aspekt wolicjonalny sprowadzający się, przypomnijmy, do chęci popełnienia czynu zabronionego pod groźbą kary. Brak bowiem, po pierwsze, zgodności w doktrynie i w judykaturze

subiektywne przypisanie odpowiedzialności karnej [online], red. J. Giezek, P. Kardas, Warszawa 11.01.2017 r. (dostęp: 6.02.2017 r.). Dostępny na stronie: <https://sip.lex.pl/#/monografia/369390148/56>; B. Janusz-Pohl, Ł. Pohl, *O okolicznościach niepozwalających na przypisanie winy policjantowi popełniającemu przewinienie dyscyplinarne (wybrane zagadnienia materialno prawne i procesowe)* [w:] *Wina w prawie dyscyplinarnym służb mundurowych*. V seminarium prawnicze z cyklu „Odpowiedzialność dyscyplinarna w służbach mundurowych”, red. P. Józwiak, W. Koziół, K. Opaliński, Piła 2015, s. 27.

⁴ Zob. Ł. Pohl, *Prawo karne. Wykład części ogólnej*, Warszawa 2015, s. 135; J. Lachowski [w:] *System Prawa Karnego*, t. 3, red. R. Dębski, Warszawa 2013, s. 531.

⁵ Podział na zamiar bezpośredni i ewentualny (oraz na świadomą i nieświadomą nieumyślność) nie jest, rzecz jasna, jedynym możliwym do wyobrażenia podziałem procesów wolicjonalnych sprawcy czynu zabronionego pod groźbą kary. Zob. więcej na ten temat w: J. Giezek, *Świadomość sprawcy czynu zabronionego*, Warszawa 2013, s. 182. Słusznie wskazuje przy tym Jacek Giezek, że: „Gdy nieco bliżej przyjrzymy się utrwalonemu w polskiej dogmatyce prawa karnego podziałowi płaszczyzny wolicjonalnej na rozmaite postacie zamiaru i nieumyślności, to – pominiwszy podłoże ontologiczne, jakim zdaje się być stan świadomości sprawcy czynu zabronionego – zauważymy musimy konwencjonalność tego podziału oraz jego normatywny w istocie charakter” (J. Giezek, *Świadomość...*, s. 183). Podkreślenia wymaga wszakże, że pojawiają się również poglądy, w myśl których linii demarkacyjnej pomiędzy poszczególnymi postaciami zamiaru nie możemy ustalać w sposób dowolny; wręcz przeciwnie – musimy odszukać ową – naturalną wówczas – granicę tam, gdzie rzeczywiście się ona znajduje. Zob. w tym zakresie Z. Jędrzejewski, *Usytuowanie zamiaru ewentualnego w strukturze przestępstwa* [w:] *Węzłowe problemy prawa karnego, kryminologii i polityki kryminalnej. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Andrzejowi Markowi*, red. V. Konarska-Wrzošek, J. Lachowski, J. Wójcikiewicz, Warszawa 2010, s. 97 i n.

⁶ Zob. Ł. Pohl, *Prawo...* [w:] *System...*, t. 3, s. 135.

⁷ Warto w tym miejscu zwrócić uwagę, że istnieje zasadnicza różnica pomiędzy świadomością a wiedzą. Zob. w tym zakresie M. Kowalewska-Lukuć, *Zamiar ewentualny w świetle psychologii*, Poznań 2015, s. 84; W. Mąciór, Błąd jako nieświadomość lub urojenie czy jako nieświadomość lub niewiedza [w:] *Zagadnienia prawa karnego i teorii prawa. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Władysława Woltera*, red. M. Cieślak, Warszawa 1959, s. 108 i n.; J. Lachowski [w:] *System...*, t. 3, s. 530; Ł. Pohl, *Błąd co do okoliczności stanowiącej znamię czynu zabronionego w polskim prawie karnym (zagadnienia ogólne)*, Poznań 2013, s. 21–22, 52, 104–107.

⁸ Ł. Pohl, *Prawo...* [w:] *System...*, t. 3, s. 135.

co do stosunku, jaki zachodzi między zakresem pojęcia „chce” a zakresem pojęcia „pragnie”. Niekiedy bowiem oba te pojęcia utożsamia się, niekiedy twierdzi się, że pierwsze z nich („chcenie”) dzieli się na zawierające pragnienie i niezawierające pragnienia, niekiedy natomiast – że zakresy obu tych pojęć krzyżują się. Po drugie zaś – jako niejednoznaczna jawi się kwestia przyjmowania chęci popełnienia czynu zabronionego pod groźbą kary w sytuacji, gdy sprawca liczy się z nieuchronnością (koniecznością) jego popełnienia danym zachowaniem się⁹.

Zdefiniowanie aspektu wolicjonalnego jawi się jednak jako niezwykle problematyczne nie tylko w kontekście zamiaru bezpośredniego, ale również w kontekście zamiaru ewentualnego, w przypadku którego – przypomnijmy – aspekt ów przybiera postać godzenia się¹⁰. W literaturze prawa karnego podejmowano w tym zakresie wiele prób. Żadna z nich nie zakończyła się jednak sukcesem, tzn. utworzeniem definicji powszechnie akceptowanej zarówno w literaturze, jak i w orzecznictwie.

Do najpopularniejszych koncepcji należy zaliczyć: 1) koncepcję motywacyjną; 2) koncepcję obojętności woli; 3) koncepcję zgody; 4) koncepcję prawdopodobieństwa i ryzyka; 5) koncepcję godzenia się jako *mit in Kauf nehmen*; 6) koncepcję tzw. trzeciej winy; 7) propozycję Małgorzaty Król-Bogomilskiej; 8) propozycję Tomasza Przesławskiego oraz 9) koncepcję obiektywnej manifestacji¹¹. Największe

⁹ Zob. M. Kowalewska-Łukuć, *Zamiar...*, s. 110 i n.; M. Budyn-Kulik, *Umysłność w prawie karnym i w psychologii. Teoria i praktyka sądowa*, Warszawa 2015, s. 257 i n.; J. Giezek, *Świadomość...*, s. 211 i n.; J. Lachowski [w:] *System...*, t. 3, s. 535–536. Na temat poszczególnych odmian zamiaru bezpośredniego i powstających na ich gruncie problemów zob. więcej w: J. Lachowski [w:] *System...*, t. 3, s. 536 i n.; K. Daszkiewicz, *Przestępstwa z afektu w polskim prawie karnym*, Warszawa 1982; K. Daszkiewicz, *Przestępstwo z premedytacją*, Warszawa 1968; A. Gubiński, *Zabójstwo pod wpływem silnego wzruszenia*, Warszawa 1961; S. Frankowski, *Przestępstwa kierunkowe w teorii i praktyce*, Warszawa 1970.

¹⁰ W kontekście zamiaru ewentualnego jako niezwykle problematyczne jawi się ponadto odróżnienie tej postaci zamiaru od tzw. świadomej nieumyślności. Zob. więcej na ten temat w: M. Budyn-Kulik, *Umysłność...*, s. 268; M. Kowalewska-Łukuć, *Zamiar...*, s. 114 i n.; J. Giezek, *Świadomość...*, s. 187 i n. I tak, ograniczając się wyłącznie do najnowszej literatury, należy wskazać, że według Magdaleny Kowalewskiej-Łukuć w przypadku świadomej nieumyślności większe jest – w porównaniu do zamiaru ewentualnego – natężenie negatywnej reakcji emocjonalnej względem popełnienia czynu zabronionego, a ponadto – bardziej ujemny jest wówczas ładunek walencji nadawanej popełnieniu czynu zabronionego oraz jego wartościowanie. Stąd też postawę wolicjonalną sprawcy dopuszczającego się czynu zabronionego w świadomej nieumyślności należałoby określić mianem chęci niepopełnienia tego czynu. Jeżeli zaś chodzi o aspekt intelektualny świadomej nieumyślności, to – według wskazanej autorki – charakteryzuje się on uświadamianiem sobie przez sprawcę możliwości popełnienia czynu zabronionego, przy jednoczesnym założeniu, że popełnienia tego czynu uniknie; założeniu – dodajmy – które w przypadku zamiaru ewentualnego oczywiście nie występuje (zob. M. Kowalewska-Łukuć, *Zamiar...*, s. 116, 118). Zob. też Ł. Pohl, *Przyczynek... [w:] Obiektywne... J. Giezek proponuje natomiast, by uznać, że: „1) przy relatywnie wysokim prawdopodobieństwie wystąpienia negatywnego skutku: – zamiar ewentualny to godzenie się na popełnienie czynu zabronionego, wiążące się z brakiem zamiaru jego uniknięcia; – świadoma nieumyślność to brak zamiaru popełnienia czynu zabronionego wiążący się z zamiarem jego uniknięcia; 2) przy relatywnie niskim prawdopodobieństwie wystąpienia negatywnego skutku: – zamiar ewentualny to godzenie się na popełnienie czynu zabronionego, niewymagające stwierdzenia braku zamiaru jego uniknięcia, lecz opierające się na ustaleniu, że objęty nim rezultat, czyli stan rzeczy przez sprawcę prognozowany – niezależnie od tego, że nie pokrywa się z celem jego zachowania – oceniany jest jako dla sprawcy korzystny; – świadoma nieumyślność to brak zamiaru popełnienia czynu zabronionego, niewymagający stwierdzenia zamiaru jego uniknięcia, lecz opierający się na ustaleniu, że objęty nim rezultat, czyli stan rzeczy przez sprawcę prognozowany – niezależnie od tego, że nie pokrywa się z celem jego zachowania – oceniany jest jako dla sprawcy obojętny, a nawet szkodliwy” (J. Giezek, *Świadomość...*, s. 206–207). Niezwykle ciekawe jest również zagadnienie tzw. zamiaru quasi-ewentualnego. Zob. więcej na ten temat w: I. Andrejew, *Ustawowe znamiona czynu. Typizacja i kwalifikacja przestępstw*, Warszawa 1978, s. 205 i n.; M. Kowalewska-Łukuć, *Zamiar...*, s. 151 i n.; Ł. Pohl, *O umiejscowieniu zamiaru niby – ewentualnego w kodeksowych konstrukcjach umyślności [w:] Wokół Konstytucji i zdrowego rozsądku. Circum constitutionem rationemque sanam. Prace dedykowane Profesorowi Tadeuszowi Smolińskiemu*, red. J. Ciapała, A. Rost, Szczecin–Jarocin 2011; W. Wolter, *Nauka o przestępstwie*, Warszawa 1973, s. 130 i n.*

¹¹ Zob. więcej w: M. Kowalewska-Łukuć, *Zamiar...*, s. 50 i n.; J. Giezek, *Świadomość...*, s. 197 i n.

zasługi należy jednak przypisać, jak się wydaje, dwóm spośród nich, konkretniej zaś – koncepcji obojętności woli (Władysława Woltera) oraz koncepcji prawdopodobieństwa (Kazimierza Buchały), w myśl których: 1) w przypadku zamiaru ewentualnego: „Sprawca w swym działaniu nie kieruje się możliwością nastąpienia skutku ani w tym sensie, by ten skutek wyobrażony determinował go do czynu, ani też w tym kierunku, by ten wyobrażony skutek powstrzymywał go od działania. Innymi słowy sprawca ani chce by skutek nastąpił, ani chce by skutek nie nastąpił, czyli wyobrażenie możliwego skutku było dla jego aktu determinacji obojętne, nie odegrało żadnej roli w procesie motywacji” (koncepcja obojętności woli)¹²; 2) zamiar ewentualny zachodzi wówczas, gdy: „cel, do którego sprawca dąży, może być osiągnięty tylko przy równoczesnym sprowadzeniu poważnego prawdopodobieństwa nastąpienia skutku ubocznego, które sprawca sobie uświadamia. (...) Stopień prawdopodobieństwa nastąpienia tego ubocznego skutku jest na tyle poważny, że sprawca, rozsądnie oceniając sytuację, nie sądzi, że tego skutku uniknie, nie jest bowiem w stanie zapewnić jego nienastąpienia według swego przekonania” (koncepcja prawdopodobieństwa)¹³.

W kontekście powyższego, jako niezwykle kontrowersyjna musi się jawić również kwestia wyznaczenia granicy pomiędzy zamiarem bezpośrednim a ewentualnym. Otóż zasadnie twierdzi się, że rozstrzygnięcie, kiedy przypisany ma zostać zamiar bezpośredni, a kiedy (tylko) ewentualny, powinno być – w pierwszej kolejności – podyktowane względami kryminalnopolitycznymi, zaś w drugiej kolejności – oparte na zrekonstruowanym stanie świadomości sprawcy¹⁴. Jest to twierdzenie o tyle zasadne, że – jak słusznie wskazuje J. Giezek – „«wykrojone» ze stanu świadomości sprawcy obszary, które prawnicy etykietują jako «zamiar bezpośredni» lub «zamiar ewentualny», są wynikającymi z przyjętej w dogmatyce prawa karnego konwencji normatywnymi kryteriami przypisywania umyślności. Ich ontologicznej podstawy w postaci określonego stanu świadomości sprawcy nie powinno się oczywiście lekceważyć, lecz trzeba jednocześnie zdawać sobie sprawę, że przy wyznaczaniu ich granic nie jesteśmy związani zastanym obrazem rzeczywistości, lecz zachowujemy swobodę umożliwiającą taki dobór kryteriów, dzięki którym prawnokarna reakcja na zachowanie zmierzające do naruszenia dobra prawem chronionego może zostać odpowiednio zrjonalizowana”¹⁵.

Należy wszakże postawić pytanie, gdzie wzmiankowaną wyżej granicę pomiędzy zamiarem bezpośrednim a ewentualnym należy usytuować. I tak, ograniczając się wyłącznie do najnowszej literatury, należy wskazać, że według J. Giezka z zamiarem bezpośrednim mamy do czynienia w trzech sytuacjach: 1) gdy pokrywa się on z celem zachowania sprawcy (jeśli prawdopodobieństwo jego osiągnięcia nie jest zbyt niskie); 2) gdy jest w przekonaniu sprawcy nieuchronnym produktem ubocznym; 3) gdy jest produktem ubocznym tak wysoce prawdopodobnym, że liczenie na to, że on nie wystąpi, jest zdawaniem się na „łut szczęścia”. W sytuacjach zaś mieszczących się poniżej wskazanego progu, powinniśmy uznawać istnienie – co najwyżej

¹² W. Wolter, *W sprawie tzw. zamiaru ewentualnego*, „Nowe Prawo” 1957/5, s. 53. Zob. też W. Wolter, *Nauka...*, s. 127.

¹³ K. Buchała, *Prawo karne materialne*, Warszawa 1980, s. 343.

¹⁴ Zob. J. Giezek, *Świadomość...*, s. 212.

¹⁵ J. Giezek, *Świadomość...*, s. 222.

– zamiaru ewentualnego¹⁶. Według M. Kowalewskiej-Łukuć natomiast, zamiar bezpośredni występuje w sytuacji, gdy sprawca chce popełnienia czynu zabronionego, tzn. wartościuje go pozytywnie i zmierza właśnie bezpośrednio do realizacji jego znamion (w tym kierunku zwrócona jest jego motywacja), a także w sytuacji gdy uświadamia sobie konieczność jego popełnienia, niezależnie od tego, czy obejmuje go chęcią. Zamiar ewentualny z kolei występuje wówczas, gdy sprawca wartościuje czyn zabroniony negatywnie, a jego motywacja ukierunkowana jest na zrealizowanie innego stanu rzeczy, w drodze do którego godzi się jednak na popełnienie czynu zabronionego; zgoda w tym ujęciu to przewyżczenie powstałej w człowieku niezgodności w sposób pozwalający na podjęcie zachowania się realizującego znamiona danego typu czynu zabronionego pod groźbą kary (swoista akceptacja możliwości popełnienia czynu zabronionego pod groźbą kary)¹⁷.

Jak więc widać, problematyka definicji i granic poszczególnych postaci strony podmiotowej czynu zabronionego pod groźbą kary nie została w polskiej doktrynie prawa karnego rozstrzygnięta w sposób jednoznaczny. Warto się więc zastanowić, jak zamiar bezpośredni i zamiar ewentualny, a w konsekwencji również sformułowania „chcieć” i „godzić się” definiowane są w orzeczeniach (a w zasadzie w uzasadnieniach orzeczeń) sądów powszechnych.

Tabela 1			
Definiowanie zamiaru bezpośredniego/ewentualnego przez sądy okręgowe			
Lp.	Rodzaj spraw	Liczba spraw	Procent wszystkich spraw
1	sprawy, w których podjęto próbę zdefiniowania którejkolwiek z postaci zamiaru	22	25,88
2	sprawy, w których podjęto próbę zdefiniowania zamiaru bezpośredniego	5	5,88
3	sprawy, w których podjęto próbę zdefiniowania zamiaru ewentualnego	12	14,12
4	sprawy, w których podjęto próbę zdefiniowania obu postaci zamiaru	5	5,88
5	sprawy, w których nie podjęto ani próby zdefiniowania zamiaru bezpośredniego, ani próby zdefiniowania zamiaru ewentualnego	63	74,12

Źródło: opracowanie własne.

Jak widać (zob. tabela 1), problematyka strony podmiotowej czynu zabronionego pod groźbą kary, konkretniej zaś – definiowanie i ustalanie granic poszczególnych postaci strony podmiotowej czynu zabronionego pod groźbą kary, nie stanowi zazwyczaj przedmiotu rozważań sądów okręgowych. W większości spośród przeanalizowanych w ramach projektu badawczego orzeczeń (a w zasadzie – uzasadnień do tych orzeczeń) sądy okręgowe – przy analizie strony podmiotowej popełnionych przez sprawców czynów zabronionych pod groźbą kary – ograniczyły się wyłącznie

¹⁶ Zob. J. Giezek, *Świadomość...*, s. 221–222.

¹⁷ Zob. M. Kowalewska-Łukuć, *Zamiar...*, s. 105, 109, 114, 131. Zob. też ciekawe rozważania w tym zakresie w: M. Budyn-Kulik, *Umysłność...*, s. 262.

do przywołania treści art. 9 § 1 k.k., zgodnie z którym, przypomnijmy, czyn zabroniony popełniony jest umyślnie, jeżeli sprawca ma zamiar jego popełnienia, tj. chce go popełnić albo przewidując możliwość jego popełnienia, na to się godzi. Wyłącznie w 25,88% spraw charakterystyka zamiaru bezpośredniego i ewentualnego była bardziej rozwinięta.

Powyższy fakt może wynikać z przekonania, że problematyka strony podmiotowej czynu zabronionego pod groźbą kary jest wystarczająco jasna, a w konsekwencji – nie wymaga szerszego wyjaśnienia albo – wręcz przeciwnie – nazbyt skomplikowana, a w konsekwencji – zajmowanie się nią w uzasadnieniu wyroku mija się z celem. Może być jednak również i tak – i wynika to (jak się wydaje) z przeanalizowanych w ramach projektu badawczego spraw – że sądy wtedy (przede wszystkim) uznają zasadność szerszego definiowania (i ustalania granic) poszczególnych postaci strony podmiotowej czynu zabronionego pod groźbą kary, gdy chodzi o zamiar ewentualny lub sprawca nie przyznaje się do popełnienia zarzuconego mu czynu zabronionego bądź wykazuje w tym zakresie postawę labilną. Postawa taka wydaje się zresztą o tyle uzasadniona, o ile zwłaszcza w tych sytuacjach potrzeba należytego uzasadnienia wyroku jawi się jako konieczność. Wszak zamiar ewentualny – w przeciwieństwie do zamiaru bezpośredniego – jawi się jako wyjątkowo niezrozumiały (w głównej mierze z uwagi na posłużenie się przez ustawodawcę w art. 9 k.k. niejednoznacznym sformułowaniem „godzić się”); konieczność zaś należytego uzasadniania orzeczeń w przypadkach, gdy sprawca nie przyznaje się do popełnienia zarzuconego mu czynu bądź wykazuje w tym zakresie postawę labilną, nie wymaga chyba szerszego argumentowania.

Tabela 2				
Zależność pomiędzy przyjętą postacią strony podmiotowej i postawą sprawcy a podjęciem przez sąd okręgowy próby zdefiniowania zamiaru bezpośredniego/ewentualnego				
Lp.	Kryterium	Liczba spraw ¹⁸	Procent spraw ¹⁹	Procent wszystkich spraw
1	skazanie za zabójstwo w zamiarze bezpośrednim	8	14,29	9,41
2	skazanie za zabójstwo w zamiarze ewentualnym	14	48,28	16,47
3	przyznanie się przez sprawcę	4	14,29	4,71
4	nieprzyznanie się przez sprawcę	18	31,58	21,18
5	przyznanie się przez sprawcę do dokonania zabójstwa w zamiarze bezpośrednim	4	16,67	4,71
6	przyznanie się przez sprawcę do dokonania zabójstwa w zamiarze ewentualnym	0	0	0
7	nieprzyznanie się przez sprawcę do dokonania zabójstwa w zamiarze bezpośrednim	4	12,5	4,71
8	nieprzyznanie się przez sprawcę do dokonania zabójstwa w zamiarze ewentualnym	14	56	16,47

Źródło: opracowanie własne.

¹⁸ Liczba spraw, w których przyjęto dane kryterium, a ponadto podjęto próbę zdefiniowania zamiaru bezpośredniego/ewentualnego.

¹⁹ Procent wszystkich spraw, w których przyjęto dane kryterium.

Niezależnie od powyższego, należy uznać, że brak jest w przeanalizowanych w ramach projektu badawczego uzasadnieniach orzeczeń sądów okręgowych rzeczywistej, pogłębionej refleksji na temat definicji i granic poszczególnych postaci strony podmiotowej czynu zabronionego pod groźbą kary. Jeżeli zaś pewne kwestie, takie jak np. znaczenie sformułowań „chcieć” czy „godzić się” w uzasadnieniach orzeczeń tych sądów są wyjaśniane, to przede wszystkim w sposób polegający na przywoływaniu twierdzeń zawartych w pojedynczych orzeczeniach innych sądów, w szczególności zaś (co oczywiste) w orzeczeniach sądów apelacyjnych i Sądu Najwyższego (dalej SN).

Należy przy tym uznać, że istnieje pewien trend w definiowaniu wykorzystanych w art. 9 § 1 k.k. sformułowań „chcieć” i „godzić się”, a w zasadzie lepiej powiedzieć – w definiowaniu i ustalaniu granic określonego w art. 9 § 1 k.k. zamiaru bezpośredniego i ewentualnego (wszak termin „chcieć” w zasadzie w ogóle nie jest definiowany²⁰). I tak, jeżeli chodzi o zamiar bezpośredni, to przyjmuje się, że obejmuje on – w uproszczeniu – dwie grupy sytuacji: 1) sytuacje, w których sprawca chce spowodować skutek w postaci śmierci człowieka, uświadamiając sobie ten skutek jako wyłącznie możliwy; 2) sytuacje, w których sprawca uświadamia sobie konieczność nastąpienia skutku w postaci śmierci człowieka. Jeżeli zaś chodzi o zamiar ewentualny, to nieomal powszechnie przyjmuje się wolterowską koncepcję obojętności woli, tzn. przyjmuje się, że godzi się na spowodowanie śmierci człowieka ten, kto nie chce, aby śmierć pokrzywdzonego nastąpiła, ale zarazem nie chce, żeby nie nastąpiła, a więc wykazuje całkowitą obojętność wobec uświadomionej sobie możliwości śmierci pokrzywdzonego²¹.

Słusznie jednocześnie wskazuje się, że z zamiarem ewentualnym mamy do czynienia wówczas, gdy sprawca zmierza do celu (przestępnego bądź nieprzestępnego) innego niż popełnienie danego czynu zabronionego pod groźbą kary²² – tak chociażby: Sąd Okręgowy w Poznaniu (XVI 228/12), zdaniem którego: „Działaniu w zamiarze ewentualnym towarzyszy zawsze określony zamiar bezpośredni, ukierunkowany na osiągnięcie jakiegoś celu, który może mieć charakter przestępny, bądź też być całkowicie prawnie irrelevantny”.

Należy również zauważyć, że sądy, choć częstokroć nie wskazują tego wyraźnie, to jednak ustalając, z którą z postaci strony podmiotowej czynu zabronionego pod groźbą kary mają do czynienia, biorą niejednokrotnie pod uwagę: 1) okoliczność, czy sprawca zmanifestował (bądź nie) swoim zachowaniem się chęć uniknięcia popełnienia czynu zabronionego pod groźbą kary, 2) oznaki akceptacji (bądź nie) przez sprawcę rozwoju wypadków mogących prowadzić do popełnienia przezeń czynu zabronionego, a także 3) stopień prawdopodobieństwa zrealizowania przez sprawcę znamion czynu zabronionego pod groźbą kary danym zachowaniem się. W konsekwencji zaś – odwołują się (być może niezamierzenie) do – wspomnianych

²⁰ Wyjątkiem jest tu Sąd Okręgowy (dalej SO) we Wrocławiu (III 238/12; III 432/13), zdaniem którego: „Zamiar bezpośredni polega na tym, że sprawca chce popełnić dany czyn. To «chcenie» oznacza w każdym razie świadome skierowanie przez sprawcę swego zachowania na urzeczywistnienie danego czynu. Istotna jest tutaj decyzja sprawcy świadomie kierująca jego zachowanie na realizację danego czynu, niezależnie od tego czy poprzedziła ona bezpośrednio wykonanie czynu, czy też była wcześniej powzięta”.

²¹ Zob. np. wyrok SO w Płocku, II 104/12; wyrok SO w Białymstoku, III 212/13; wyrok SO w Gdańsku, IV 137/13; wyrok SO w Warszawie, V 64/13.

²² Zob. M. Kowalewska-Łukuć, *Zamiar...*, s. 102–103.

już wcześniej – koncepcji obiektywnej manifestacji²³: 1) koncepcji godzenia się jako *mit in Kauf nehmen* 2) oraz koncepcji prawdopodobieństwa 3) zgodnie z którymi: ad 1) nie można mówić o zamiarze ewentualnym, jeżeli sprawca wykazał swoim zachowaniem chęć uniknięcia popełnienia czynu zabronionego pod groźbą kary; ad 2) o zamiarze ewentualnym można mówić wówczas, gdy sprawca akceptuje skutki dalej idące niż skutek pożądanym; ad 3) w przypadku zamiaru ewentualnego stopień prawdopodobieństwa popełnienia czynu zabronionego jest na tyle wysoki, że sprawca nie przypuszcza, by mógł uniknąć realizacji jego znamion²⁴.

Sąd Okręgowy w Katowicach (XVI 97/14) – przykładowo – wprost przyjmuje koncepcje pierwszą i drugą, wskazując, że: „Zamiar ewentualny występuje zawsze w związku z jakimś zachowaniem się celowym i oznacza akceptację możliwości, iż to zachowanie może zrealizować znamiona czynu zabronionego albo wywołać skutek objęty takimi znamionami. Nie budzi wątpliwości, że zamiar ewentualny jest przy tym godzeniem się z możliwością, a nie nieuchronnością popełnienia przestępstwa. Godzenie się sprawcy może dotyczyć zarówno samej możliwości zrealizowania znamion czynu zabronionego, jak i ujemnych następstw realizowanego przez siebie czynu. Pozostawienie ciężko pobitej ofiary bez najmniejszej próby udzielenia jej pomocy może być również elementem godzenia się na śmierć pokrzywdzonego”. Sąd Okręgowy w Warszawie (XII 193/12) wprost zaś odwołuje się do założeń koncepcji 3), wskazując, że: „Świadomość wysokiego prawdopodobieństwa popełnienia czynu zabronionego jest istotnym elementem, który może świadczyć o tym, że sprawca godził się na popełnienie tego czynu”.

Kończąc tę część publikacji, warto jeszcze zwrócić uwagę na pewną znamionną zależność. Otóż okazuje się, że w sprawach, w których zarzuca się sprawcy dokonanie zabójstwa z zamiarem bezpośrednim, sprawca stosunkowo często przyznaje się do popełnienia zarzuconego mu czynu. W sprawach zaś, w których zarzuca się sprawcy dokonanie zabójstwa z zamiarem ewentualnym, najczęściej nie przyznaje się on do popełnienia zarzuconego mu czynu lub wykazuje w tym zakresie postawę labilną.

Tabela 3

Zależność pomiędzy przyjętą postacią strony podmiotowej a postawą sprawcy

Lp.	Postać strony podmiotowej	Przyznał się	Nie przyznał się ²⁵
1	zamiar bezpośredni	42,86%	57,14%
2	zamiar ewentualny	13,79%	86,21%

Źródło: opracowanie własne.

Powyższa okoliczność może sugerować, że zamiar ewentualny przyjmuje się przede wszystkim w tych sprawach, w których obejmowanie przez sprawcę swoim zamiarem skutku w postaci śmierci człowieka budzi stosunkowo duże wątpliwości, a przynajmniej – dużo większe wątpliwości niż to ma miejsce w sprawach, charakteryzujących się przyjęciem przez sąd popełnienia przez sprawcę zabójstwa w zamiarze bezpośrednim.

²³ Która to koncepcja – dodajmy – jest, jak się wydaje, wyłącznie rozwinięciem koncepcji obojętności woli (zob. Ł. Pohl, *Prawo...* [w:] *System...*, t. 3, s. 140).

²⁴ Zob. M. Kowalewska-Łukuć, *Zamiar...*, s. 55, 60, 67.

²⁵ Sformulowaniem tym objęto również sytuacje, w których sprawca wykazywał labilną postawę w zakresie przyznania się do popełnienia zarzuconego mu czynu.

3. OKOLICZNOŚCI PRZESĄDZAJĄCE O PRZYPISANIU SPRAWCY CHĘCI BĄDŹ GODZENIA SIĘ NA POPEŁNIENIE CZYNU ZABRONIONEGO POD GROŹBĄ KARY²⁶

Oczywiste jest, że dla przypisania sprawcy popełnienia czynu zabronionego pod groźbą kary konieczne jest uprzednie ustalenie jego stosunku intelektualno-psychicznego do popełnionego przezeń przedmiotowo pojmowanego zachowania się przewidzianego w przepisie określającym znamiona tego czynu²⁷. Co więcej, ustalenie powyższe musi znaleźć odzwierciedlenie w treści wyroku, wszak zgodnie z art. 413 § 2 pkt 1 Kodeksu postępowania karnego²⁸: „Wyrok skazujący powinien (...) zawierać: 1) dokładne określenie przypisanego oskarżonemu czynu oraz jego kwalifikację prawną” (nie wystarczy przy tym samo stwierdzenie umyślności/nieumyślności; w przypadku tej pierwszej konieczne jest jeszcze określenie postaci zamiaru, jaki towarzyszył sprawcy)²⁹.

Niestety, wskazane zadanie jawi się (bo jawić się musi) jako wysoce skomplikowane. Nie bez powodu Czesław Znamierowski pisał, że: „Ustalić rzeczywistość intencję czynu rzecz z reguły niełatwa, w wielu zaś przypadkach niepomierne trudna. Wedrzeć się przemocą do cudzej duszy nie podobna”³⁰, zaś Igor Andrejew twierdził, że: „Nie darmo w literaturze karnoprocesowej mówi się o dowodzeniu świadomości i woli sprawcy w chwili czynu, jako o pięcie Achillesowej prawa dowodowego”³¹. Należy się jednak zgodzić z W. Wolterem, że: „byłoby tchórzostwem cofnąć się przed ciężkim zadaniem wszechstronnego uwzględnienia psychiki przestępcy, a wszelkie ustawianie w dochodzeniu i chwytnie się presumpcyj, tam gdzie jeszcze dalszy dowód jest możliwy do przeprowadzenia, byłoby oszustwem wobec świata, któremu głosi się piękne zasady, by ich w praktyce nie stosować”³².

Ustalenie stosunku intelektualno-psychicznego sprawcy do popełnionego przezeń przedmiotowo pojmowanego zachowania przewidzianego w przepisie określającym znamiona danego typu czynu zabronionego pod groźbą kary,

²⁶ Rozważania teoretyczne zawarte w niniejszym punkcie opierają się częściowo na ustaleniach zaprezentowanych uprzednio w: K. Burdziak, *Glosa do postanowienia SN z dnia 20 kwietnia 2017 r., II KK 90/17*, „Prawo w Działaniu” 2017/30, s. 178–183.

²⁷ Zob. Ł. Pohl, *Prawo...* [w:] *System...*, t. 3, s. 133.

²⁸ Ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2020 r. poz. 30 ze zm.) – dalej k.p.k.

²⁹ Zob. M. Kowalewska-Łukuć, *Zamiar...*, s. 188. Słusznie wskazuje Jerzy Lachowski, że: „Postać zamiaru należy w każdym przypadku udowodnić sprawcy. Zatem treść świadomości oraz woli musi być zrekonstruowana i przez sąd wykazana. W doktrynie prawa karnego trafnie podkreśla się, że nie jest dopuszczalne w tym zakresie jakiegokolwiek domniemanie, w szczególności wywodzenie zamiaru jedynie z faktu zrealizowania przez sprawcę znamion przedmiotowych czynu zabronionego. W zakresie strony podmiotowej czynu zabronionego sądowi nie wolno czynić ustaleń alternatywnych (...) oraz przyjmować, że sprawca działał co najmniej w zamiarze ewentualnym. Zamiar musi być w sposób jednoznaczny wykazany w części dyspozytywnej wyroku, nie można zadowalać się tym, że można go zrekonstruować na podstawie treści uzasadnienia” (por. J. Lachowski [w:] *System...*, t. 3, s. 534. Zob. też J. Majewski, *O pozaustawowym domniemaniu umyślności oraz jego szkodliwości* [w:] *Umyślność i jej formy*, red. J. Majewski, Toruń 2011, s. 17 i n.; M. Laskowski, *Ustalenie umyślności w praktyce orzeczniczej* [w:] *Umyślność...*, s. 53 i n.). Dodajmy od razu, że z uwagi na treść art. 424 § 1 k.p.k. („Uzasadnienie powinno zawierać zwięzłe: 1) wskazanie, jakie fakty sąd uznał za udowodnione lub nieudowodnione, na jakich w tej mierze oparł się dowodach i dlaczego nie uznał dowodów przeciwnych; 2) wyjaśnienie podstawy prawnej wyroku”) sąd w uzasadnieniu wyroku powinien wskazać, jakie elementy zadecydowały o przypisaniu sprawcy chęci/godzenia się na popełnienie czynu zabronionego pod groźbą kary (zob. M. Kowalewska-Łukuć, *Zamiar...*, s. 188).

³⁰ C. Znamierowski, *Wina i odpowiedzialność*, Warszawa 1957, s. 107.

³¹ I. Andrejew, *Polskie prawo karne w zarysie*, Warszawa 1970, s. 124.

³² W. Wolter, *Czynnik psychiczny w istocie przestępstwa*, Kraków 1924, s. 50. Zob. więcej w: M. Kowalewska-Łukuć, *Zamiar...*, s. 182–183.

należy więc uznać za konieczność. Ustalenia tego nie można jednak opierać wyłącznie na wyjaśnieniach samego oskarżonego, mimo że tylko on tak naprawdę ma bezpośredni dostęp do swoich procesów psychicznych; tylko on wie (a przynajmniej może wiedzieć), jaki był jego cel, czego chciał, co przewidywał, na co się godził, a co pozostawało poza zakresem jego woli i świadomości. Słusznie wskazuje się w literaturze, że oskarżony może nie mówić prawdy, może świadomie i celowo manipulować treścią wyjaśnień, jak też – nieświadomie zniekształcać przebieg popełnionego czynu³³. Wyjaśnienia oskarżonego należy więc porównywać z innymi dostępnymi środkami dowodowymi oraz wynikającymi z nich okolicznościami³⁴, i dopiero na tej podstawie należy wyciągać stosowne wnioski³⁵.

Mając powyższe na względzie, należy postawić pytanie, jakie okoliczności trzeba wziąć pod uwagę, ustalając stronę podmiotową czynu zabronionego pod groźbą kary i jakimi środkami dowodowymi należy się posłużyć w tym zakresie?

Otóż, nieomal powszechnie wskazuje się w literaturze, że dowodzenie³⁶ zamiaru zarówno bezpośredniego, jak i ewentualnego powinno się opierać na dokładnej analizie całokształtu okoliczności podmiotowych i przedmiotowych stanu faktycznego, uwzględniającej wszystkie okoliczności danego, konkretnego zdarzenia, w tym też okoliczności o charakterze atypowym. W oparciu o wszystkie te elementy należy przy tym ustalić nie tylko to, że sprawca przewidywał możliwość popełnienia czynu zabronionego pod groźbą kary, ale także to, że tego chciał bądź godził się na to, biorąc jednocześnie pod uwagę wyrażoną w art. 5 § 2 k.p.k. zasadę, w myśl której: „Niedające się usunąć wątpliwości rozstrzyga się na korzyść oskarżonego” (*in dubio pro reo*)³⁷.

Ustalając więc postać strony podmiotowej czynu zabronionego pod groźbą kary, należy wziąć pod uwagę m.in.: 1) przyczyny i tło zajścia; 2) pobudki i motywy działania sprawcy; 3) stan wiedzy sprawcy; 4) przewidywania sprawcy; 5) możliwości intelektualne sprawcy; 6) doświadczenie sprawcy; 7) osobowość sprawcy; 8) środowisko sprawcy; 9) dotychczasowy sposób życia sprawcy; 10) zachowanie się sprawcy przed popełnieniem czynu zabronionego; 11) zachowanie się sprawcy w czasie popełniania czynu zabronionego; 12) zachowanie się sprawcy

³³ Zob. M. Kowalewska-Łukuć, *Zamiar...*, s. 184–185; M. Laskowski, *Ustalenie...* [w:] *Umysłność...*, s. 51–52.

³⁴ Na gruncie niniejszej publikacji przyjęto definicję środków dowodowych zaproponowaną w: S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2013, s. 342.

³⁵ Jako słuszne jawi się w tym zakresie – nieco trywialne już dzisiaj – stwierdzenie Sądu Apelacyjnego (dalej SA) w Krakowie, że: „Zamiar pozbawienia życia ustalić można nie tylko z wyjaśnień sprawcy, przynającego się do tego, ale dowodzeniem pośrednim ze sposobu działania sprawcy, rodzaju zadawanych urazów, ich liczby, intensywności, lokalizacji, narzędzi, wypowiedzi sprawcy przed popełnieniem przestępstwa i po nim oraz tp. okoliczności. Byłoby wynaturzeniem sprawiedliwości, gdyby jej wymiar miał zależeć od tego, do czego sprawca zechce się przyznać” (por. wyrok SA w Krakowie z 5.09.1996 r., II Aka 193/96, LEX nr 26365).

³⁶ Warto podkreślić, że sformułowanie „dowodzenie” nie zostało użyte bez powodu. Stosunek intelektualno-psychiczny sprawcy do popełnionego przezeń przedmiotowo pojmowanego zachowania się przewidzianego w przepisie określającym znamiona danego typu czynu zabronionego pod groźbą kary musi zostać bowiem udowodniony, a nie tylko „przyjęty”, „założony” czy „domniemany” (zob. M. Kowalewska-Łukuć, *Zamiar...*, s. 183). Zasadnie wskazuje Sąd Apelacyjny w Lublinie, że: „Wielokrotnie w orzecznictwie prezentowane były poglądy, że zamiaru ewentualnego nie wolno domniemywać, ani się domyślać, lecz musi być on ustalony w sposób pewny, wykluczający jakąkolwiek wątpliwość, w szczególności w wypadku, gdy oskarżony nie przyznaje się do popełnienia zarzucanego mu czynu” (por. wyrok SA w Lublinie z 23.09.2009 r., II Aka 64/09, LEX nr 550472).

³⁷ Zob. J. Giezek, *Świadomość...*, s. 191.

po popełnieniu czynu zabronionego; 13) stosunek sprawcy do pokrzywdzonego; 14) zachowanie się pokrzywdzonego; 15) rodzaj użytego przez sprawcę narzędzia; 16) liczbę zadanych przez sprawcę ciosów; 17) umiejscowienie zadanych przez sprawcę ciosów; 18) rodzaj i rozmiar spowodowanych przez sprawcę uszkodzeń ciała; 19) głębokość i kierunek spowodowanych przez sprawcę ran, a także 20) stopień spowodowanego przez sprawcę zagrożenia dla życia ludzkiego³⁸.

Analogiczne podejście dominuje również w orzecznictwie³⁹, w którym wskazuje się, co prawda, że: „strona podmiotowa danego czynu praktycznie prawie zawsze ustalana jest za pomocą okoliczności przedmiotowych. Tak też o fakcie istnienia zamiaru zabójstwa należy wnioskować w oparciu o sposób działania oskarżonego, a pośrednio także w oparciu o jego zachowanie przypadające przed i po czynie”⁴⁰, ale dodaje się również, że: „Dla wykazania wypełnienia podmiotowej strony zbrodni zabójstwa tak w postaci zamiaru bezpośredniego jak i ewentualnego nie jest wystarczające wskazanie na sposób działania, w tym takie jego elementy jak rodzaj użytego narzędzia, siła ciosu czy skierowanie agresywnych działań przeciwko ośrodkom ważnym dla życia pokrzywdzonego. Są to niewątpliwie bardzo istotne elementy, które jednakże nie mogą automatycznie przesądzić zarówno o spełnieniu strony podmiotowej zbrodni zabójstwa, jak i zdecydować o przypisanej sprawcy postaci zamiaru. Zazwyczaj niezbędna jest nadto analiza motywacji sprawcy, stosunków pomiędzy sprawcą a pokrzywdzonym w czasie poprzedzającym agresywne działania sprawcy, tła zajścia itp.”⁴¹.

Do kluczowych środków dowodowych, pozwalających na ustalenie postaci strony podmiotowej czynu zabronionego sprawcy, należy więc zaliczyć także, obok tych typowo wymienianych (pozwalających na możliwie dokładne ustalenie przebiegu zdarzenia, a więc np. wyjaśnień oskarżonego, zeznań świadków, oględzin itp.): 1) wyjaśnienia oskarżonego (w zakresie odpowiedzi na pytania dotyczące jego stanu wiedzy, przewidywań, celów i motywów); 2) zeznania świadków (w zakresie odpowiedzi na pytania dotyczące osobowości sprawcy, cech jego charakteru, jego środowiska, wcześniejszego życia, relacji z pokrzywdzonym); 3) wywiad środowiskowy (w zakresie uzyskanych w ten sposób informacji dotyczących sposobu życia sprawcy, jego osobowości, cech charakteru, relacji z pokrzywdzonym), a także 4) opinię biegłego psychologa (w zakresie analizy postawy wolicjonalnej sprawcy i jego świadomości na poziomie podstawowych procesów psychicznych)⁴².

Jak jednak rzeczywiście wygląda praktyka orzecznicza w sprawach dotyczących zabójstw kwalifikowanych? Jakie okoliczności brane są pod uwagę przy przypisywaniu sprawcy chęci/godzenia się na spowodowanie śmierci innego człowieka i w oparciu o jakie środki dowodowe są one ustalane?

³⁸ Zob. m.in. J. Lachowski [w:] *System...*, t. 3, s. 534–535. Okoliczności 2)–9) i 13) jako odnoszące się bezpośrednio do osoby sprawcy, będą określane w niniejszej pracy jako okoliczności podmiotowe (*sensu largo*). Pozostałe okoliczności będą zaś określane mianem okoliczności przedmiotowych.

³⁹ Zob. J. Lachowski [w:] *System...*, t. 3, s. 534–535 i przywołane tam orzecznictwo.

⁴⁰ Postanowienie SN z 17.09.2014 r., V KK 127/14, LEX nr 1537570.

⁴¹ Wyrok SN z 4.01.2006 r., III KK 123/05, LEX nr 172208. Więcej na temat orzecznictwa zob. w: B. Michalski, *Nowa kodyfikacja karna, Przepęstwa przeciwko życiu i zdrowiu*, Warszawa 2000, z. 28, s. 45 i n.; M. Laskowski, *Ustalanie...* [w:] *System...*, t. 3, s. 54 i n.

⁴² Zob. M. Kowalewska-Łukuć, *Zamiar...*, s. 184 i n.

Tabela 4
Okoliczności przesądzające o przypisaniu sprawcy chęci/godzenia się na popełnienie zabójstwa kwalifikowanego⁴³

Lp.	Rodzaj okoliczności, na podstawie których ustalono stronę podmiotową	Liczba spraw	Procent wszystkich spraw
1	okoliczności podmiotowe (przede wszystkim)	1	1,18
2	okoliczności przedmiotowe (przede wszystkim)	36	42,35
3	zarówno okoliczności przedmiotowe, jak i okoliczności podmiotowe	46	54,12
4	brak uzasadnienia	2	2,35

Źródło: opracowanie własne.

Mając na względzie treść tabeli 4, należy uznać, że strona podmiotowa czynu zabronionego pod groźbą kary ustalana jest przez sądy przede wszystkim w oparciu o okoliczności przedmiotowe (konkretniej zaś – w oparciu na takich okolicznościach jak: zachowanie się sprawcy przed i po popełnieniu czynu zabronionego, rodzaj użytego przez sprawcę narzędzia, liczba zadanych przez sprawcę ciosów, umiejscowienie zadanych przez sprawcę ciosów czy stopień sprowadzonego przez sprawcę zagrożenia dla życia ludzkiego). Dużo rzadziej brane są natomiast pod uwagę okoliczności podmiotowe, tzn. pobudki i motywy działania sprawcy, stan wiedzy sprawcy, możliwości intelektualne sprawcy, doświadczenie sprawcy itp., a nawet wówczas, gdy okoliczności te są uwzględniane przez sądy, to – niestety – w wielu przypadkach wyłącznie w marginalny sposób wpływają na rozważania nad postacią strony podmiotowej popełnionego przez sprawcę czynu zabronionego pod groźbą kary. Idealnym przykładem jest w tym zakresie wyrok Sądu Okręgowego w Świdnicy (III 81/12), w którym sąd, wśród okoliczności świadczących o wystąpieniu u sprawców zamiaru ewentualnego spowodowania śmierci pokrzywdzonego, zasadnie wymienił m.in.: okoliczności zajścia, pobudki i motywy działania, wielość, rozległość i charakter ran, sposób zadawania obrażeń, użyte narzędzie, właściwości osobiste i dotychczasowy tryb życia sprawców, bezpośrednie zagrożenie życia pokrzywdzonego, po czym stwierdził, iż: „Wniosek, że w tej sprawie mamy do czynienia z zamiarem ewentualnym wynika też z powszechnego doświadczenia: wielokrotne kopanie – w tym obutą nogą po całym ciele (...), pozostawienie pobitego, zakrwawionego pokrzywdzonego w domu bez zasygnalizowania chociażby konieczności udzielenia mu pomocy dowodzi wystarczająco zamiaru ewentualnego pozbawienia życia M.S.”, a dalej że: „Powiązanie skutku w postaci śmierci człowieka ze sposobem działania sprawcy w sposób «bezpośrednio zagrażający życiu» implikuje konieczność przypisania zabójstwa w zamiarze ewentualnym”. Sąd ten dodał ponadto, że: „Uznanie, iż oskarżeni nie obejmowali swoim zamiarem (świadomością) pozbawienia życia pokrzywdzonego, nie mieli świadomości nieuchronności śmierci, wywołania nastąpienia tego skutku (...) pozostawałoby w niezgodzie z ustalonymi przez Sąd okolicznościami, byłoby niesłuszne wręcz niesprawiedliwe. Oskarżeni działali w sposób bezpośrednio zagrażający życiu człowieka i nie jest możliwe, by przy takim działaniu, w takiej skali i natężeniu śmierci M.S. nie przewidywali i nie godzili się na nią”.

⁴³ Uwzględniono wyłącznie te okoliczności, które sądy wyraźnie powołały w uzasadnieniach swoich orzeczeń.

Podkreślenia wymaga wszakże, że sądy świadome są konieczności ustalania stosunku intelektualno-psychicznego sprawcy do popełnionego przezeń przedmiotowo pojmowanego zachowania się, przewidzianego w przepisie określającym znamiona danego typu czynu zabronionego pod groźbą kary, w oparciu na kompleksowej analizie wszelkich jego (czynu) okoliczności, a więc zarówno okoliczności przedmiotowych, jak i podmiotowych. Niejednokrotnie, a zaryzykować można wręcz stwierdzenie, że niemal zawsze, sądy powołują się bowiem w uzasadnieniach swoich orzeczeń na wyroki sądów apelacyjnych i Sądu Najwyższego, które na potrzebę tego rodzaju postępowania zwracają uwagę. Co jest zatem przyczyną częstego pomijania niejako okoliczności podmiotowych? Wydaje się, że wysoki stopień ich ocenności, a w konsekwencji – również słabość argumentacyjna. Jest to widoczne zwłaszcza w kontekście takich elementów jak: stan wiedzy sprawcy, możliwości intelektualne sprawcy, doświadczenie sprawcy, osobowość sprawcy, środowisko sprawcy czy dotychczasowy sposób życia sprawcy.

Nie sposób wskazać przy tym żadnego kryterium, które samo w sobie mogłoby świadczyć, według sądów, o tym, że sprawca chciał/godził się na popełnienie czynu zabronionego (miał zamiar popełnienia czynu zabronionego). W kontekście zabójstw kwalifikowanych nie stanowi go ani użyte narzędzie, ani liczba zadanych ciosów, ani też ich umiejscowienie. Nie stanowią takiego kryterium nawet – wyjawione przez sprawcę – pobudki i motywy jego działania. Ponadto brak okoliczności, które mogłyby pozwolić na stwierdzenie w sposób jednoznaczny, czy w danym, konkretnym przypadku sprawcy towarzyszył zamiar bezpośredni czy ewentualny.

Znamienny jest ponadto fakt, że sądy starają się, poprzez przeprowadzenie wszelkich możliwych czynności ujawniających dowody, w szczególności zaś – przez przeprowadzenie przesłuchań, oględzin czy eksperymentów procesowych, ustalić, a następnie powołać wszelkie możliwe okoliczności, które mogą przemawiać za przyjęciem takiej, a nie innej postaci strony podmiotowej konkretnego popełnionego przez sprawcę czynu zabronionego pod groźbą kary, tak, by swoje (końcowe) stanowisko uargumentować jak najlepiej i nie stwarzać w tym zakresie nadmiernych wątpliwości. Inną sprawą jest fakt, że częstokroć pomijają – wzmiankowane już wyżej – wyjaśnienia oskarżonego (w zakresie odpowiedzi na pytania dotyczące jego stanu wiedzy, przewidywań, celów i motywów), zeznania świadków (w zakresie odpowiedzi na pytania dotyczące osobowości sprawcy, jego środowiska, wcześniejszego życia, relacji z pokrzywdzonym itp.), wyniki wywiadu środowiskowego (w zakresie uzyskanych w ten sposób informacji dotyczących sposobu życia sprawcy, jego osobowości, cech charakteru, relacji z pokrzywdzonym) i opinie biegłych psychologów (w zakresie analizy postawy wolicjonalnej sprawcy i jego świadomości na poziomie podstawowych procesów psychicznych), mimo że niejednokrotnie potwierdzałyby one tylko poczynione przez sąd ustalenia oparte na innych środkach dowodowych i wynikających z nich okolicznościach, i trudno określić, dlaczego tak się dzieje.

4. KONIECZNOŚĆ OBEJMOWANIA CHĘCIĄ/GODZENIEM SIĘ ZNAMION Kwalifikujących, PRZESĄDZAJĄCYCH O WYRÓŻNIANIU POSZCZEGÓLNYCH TYPÓW ZABÓJSTW Kwalifikowanych

Omawiając aspekt wolicjonalny zamiaru bezpośredniego oraz zamiaru ewentualnego, poszczególni autorzy wskazują częstokroć, że charakterystyczna dla zamiaru

bezpośredniego chęć popełnienia czynu zabronionego pod groźbą kary, a dla zamiaru ewentualnego – zgoda (godzenie się) na popełnienie czynu zabronionego pod groźbą kary musi się odnosić do kompletu znamion strony przedmiotowej tego czynu⁴⁴, co może prowadzić do wniosku, że – przykładowo – zabójstwa, o którym mowa w art. 148 § 2 pkt 2 k.k., można się dopuścić w zamiarze bezpośrednim wyłącznie wtedy, gdy sprawca chce nie tylko zabicia drugiego człowieka, ale także tego, by zabijanie to pozostawało w związku z wzięciem zakładnika, zgwałceniem albo rozbojem.

Błędnosc tego rodzaju poglądu wykazał J. Giezek, wskazując, że: „zamiaru – niezależnie od tego, czy określimy go jako bezpośredni czy ewentualny – nie relacjonujemy do kompletu znamion strony przedmiotowej, a tym bardziej do każdego z nich z osobna, lecz do pewnego stanu rzeczy (...), który wyłania się z ustawowego opisu, wskazującego na to, co stanowi istotę popełnianego czynu. Precyzując tę wypowiedź można by stan rzeczy x zdefiniować jako tego rodzaju stan, który oznacza realizację znamienia charakteryzującego skutek zachowania sprawcy (w przypadku przestępstw materialnych) lub znamienia opisującego to zachowanie za pomocą tzw. czynności czasownikowej (w przypadku przestępstw formalnych)”⁴⁵. Innymi słowy – płaszczyzna intelektualna nie pokrywa się w pełni z płaszczyzną wolicjonalną, a jeszcze inaczej – sprawca więcej obejmuje swoją świadomością niż swoją wolą⁴⁶. Zwrócił na to uwagę już wcześniej I. Andrejew, wskazując, że: „Przesłanką «chcenia» jest świadomość albo, inaczej mówiąc, odbicie strony przedmiotowej w psychice sprawcy. Samo «chcenie» bezpośrednio wiąże się jedynie ze znamieniem czasownikowym. Na tymże najprostszym przykładzie art. 148 § 1 «chcenie» relacjonuje się do znamienia «zabija», przy czym sprawca jest świadom (wie), że przedmiotem czynności wykonawczej jest «człowiek». (...) Chyba tylko wśród kanibali można domniemywać procesu psychicznego polegającego na «chceniu» zabicia właśnie człowieka”⁴⁷, oraz W. Wolter, zdaniem którego: „Trzeba (...) pamiętać, o tym, że o stosunku woli sprawcy można mówić jedynie w odniesieniu do całości czynu, ale nigdy w odniesieniu do poszczególnego znamienia. I tak można i należy mówić, że sprawca chciał lub godził się zabić człowieka. Natomiast nie można woli relacjonować do każdego poszczególnego znamienia czynu; w odniesieniu do poszczególnego znamienia może być mowa jedynie o świadomości sprawcy. A więc nie można powiedzieć, że sprawca chce lub godzi się na to, aby danym przedmiotem bezpośredniego działania był człowiek, bo to naturalnie nie zależy od woli sprawcy”⁴⁸.

⁴⁴ Tak chociażby Andrzej Wąsek, zdaniem którego: „Można ogólnie powiedzieć, że zamiar w art. 9 § 1 k.k. oznacza świadomość i wolę urzeczywistnienia swoim zachowaniem (działaniem lub zaniechaniem) znamion czynu zabronionego – jego strony przedmiotowej, przedmiotu i podmiotu (tego ostatniego przy przestępstwach indywidualnych). Sam zamiar należy do strony podmiotowej czynu zabronionego” (por. A. Wąsek [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, t. I, O. Górniok i in., Gdańsk 2005, s. 105), oraz Sąd Okręgowy w Kaliszu (III 40/15), zdaniem którego: „Zamiar nie jest jednak ani pojęciem z dziedziny ocen ani też pojęciem z dziedziny wartości. To zaś powoduje, że procesy psychiczne oznaczone jako chcenie lub godzenie się, muszą zachodzić w czasie zewnętrznego zachowania się, wypełniającego obiektywne znamiona czynu zabronionego, z tym że zamiar bezwzględnie musi obejmować wszystkie znamiona strony przedmiotowej”.

⁴⁵ J. Giezek, *Świadomość...*, s. 211.

⁴⁶ Zob. J. Giezek, *Świadomość...*, s. 208–209.

⁴⁷ I. Andrejew, *Ustawowe znamiona...*, s. 201.

⁴⁸ W. Wolter, *Uwagi o podmiotowej stronie czynu przestępnego w ujęciu projektu kodeksu karnego PRL*, „Państwo i Prawo” 1956/8–9, s. 303.

Powyższy pogląd, jak się wydaje, należy uznać za ze wszech miar uzasadniony. Zauważmy bowiem, że nie sposób np. wymagać od złodzieja, by chciał on nie tylko objąć daną rzecz we władanie, ale ponadto – by rzecz ta była cudza i by była rzeczą ruchomą. Wniosek tego rodzaju jawiłby się wręcz jako absurdalny. Słusznie wskazuje J. Giezek, że stawianie sprawcy tego rodzaju oczekiwania doprowadziłoby w zasadzie do sytuacji, w której kradzieży prawie nigdy nie udałoby się sprawcy przypisać⁴⁹.

Analogicznie sytuacja przedstawia się w kontekście zabójstw kwalifikowanych. Zauważmy bowiem, że – przykładowo – sprawcy zabójstwa w zamiarze bezpośrednim zależy przede wszystkim na tym, by dana osoba, ofiara poniosła śmierć. Jest mu zaś zazwyczaj całkowicie obojętne (i to w najlepszym razie), czy jego zachowanie się, mogące spowodować śmierć człowieka, będzie zabijaniem w wyniku motywacji zasługującej na szczególne potępienie, zabijaniem w związku z rozbojem, zabijaniem funkcjonariusza publicznego popełnionym podczas lub w związku z pełnieniem przez niego obowiązków służbowych związanych z ochroną bezpieczeństwa ludzi lub ochroną bezpieczeństwa lub porządku publicznego itp., czy też nie. Wyjątkiem jest w tym zakresie, jak się wydaje, wyłącznie zabójstwo jednym czynem więcej niż jednej osoby (z oczywistych względów), zabójstwo z użyciem materiałów wybuchowych (z uwagi na posłużenie się przez ustawodawcę sformułowaniem „z użyciem”, które oznacza, że materiały wybuchowe stanowią dla sprawcy środek, narzędzie spowodowania śmierci innego człowieka) oraz zabójstwo ze szczególnym okrucieństwem (z uwagi na fakt, że w znamieniu „ze szczególnym okrucieństwem” nie chodzi tylko o szczególnie naganny sposób zachowania się sprawcy, lecz także o jego specyficzne nastawienie, charakteryzujące się brakiem litości, bezwzględnością wobec zabijanej osoby). Konieczność objęcia zamiarem charakterystycznych dla tych typów czynów zabronionych – pod groźbą kary – znamion kwalifikujących nie powinna budzić – jak się wydaje – żadnych, nawet najmniejszych wątpliwości.

Analiza orzeczeń objętych projektem badawczym zdaje się potwierdzać zaprezentowany wyżej pogląd. W większości spośród przeanalizowanych orzeczeń (a w zasadzie w większości spośród przeanalizowanych uzasadnień orzeczeń) nie zastanawiano się wszakże nad tym, czy sprawca musi chcieć/godzić się na wystąpienie znamienia kwalifikującego. Wskazuje się wyłącznie, że sprawca musi chcieć /godzić się na spowodowanie śmierci człowieka (jednego lub więcej niż jednego, jak to ma miejsce w przypadku art. 148 § 3 k.k.), zaś pozostałe elementy ustala się w sposób całkowicie autonomiczny. Innymi słowy – ustala się np., czy istniał związek zabójstwa ze zgwałceniem czy też nie; nie ustala się natomiast, czy sprawca chciał /godził się na to, że zabija człowieka właśnie w związku ze zgwałceniem; ustala się, czy motywacja sprawcy zasługuje na szczególne potępienie, czy też nie; nie ustala się natomiast, czy sprawca chciał/godził się na to, że zabija właśnie w wyniku motywacji zasługującej na szczególne potępienie.

Wyjątkiem nie jest w tym zakresie nawet szczególne okrucieństwo. Co prawda, wskazuje się częstokroć, że w tym ostatnim przypadku sprawca musi charakteryzować się szczególnym nastawieniem, polegającym na – mówiąc w uproszczeniu – braku litości wobec pokrzywdzonego, oraz iż musi chcieć/godzić się na zabijanie właśnie ze szczególnym okrucieństwem, lecz w rzeczywistości nie zwraca się

⁴⁹ Zob. J. Giezek, *Świadomość...*, s. 210–211.

najczęściej uwagi ani na to, czy sprawca charakteryzował się takim nastawieniem, ani na to – czy chciał/godził się na zabicie pokrzywdzonego właśnie ze szczególnym okrucieństwem⁵⁰.

5. PODSUMOWANIE

Podsumowując krótko powyższe rozważania, należy stwierdzić, że:

- problematyka strony podmiotowej czynu zabronionego pod groźbą kary, konkretniej zaś – definiowanie i ustalanie granic poszczególnych postaci strony podmiotowej czynu zabronionego pod groźbą kary nie stanowi zazwyczaj przedmiotu rozważań sądów okręgowych. W większości spośród przeanalizowanych w ramach projektu badawczego orzeczeń (a w zasadzie – uzasadnień tych orzeczeń) sądy okręgowe – przy analizie strony podmiotowej popełnionych przez sprawców czynów zabronionych pod groźbą kary – ograniczyły się wyłącznie do przywołania treści art. 9 § 1 k.k., zgodnie z którym czyn zabroniony popełniony jest umyślnie, jeżeli sprawca ma zamiar jego popełnienia, tj. chce go popełnić albo przewidując możliwość jego popełnienia, na to się godzi;
- strona podmiotowa czynu zabronionego pod groźbą kary ustalana jest przez sądy przede wszystkim w oparciu na okolicznościach przedmiotowych (konkretniej zaś – w oparciu na takich okolicznościach jak: zachowanie się sprawcy przed i po popełnieniu czynu zabronionego, rodzaj użytego przez sprawcę narzędzia, liczba zadanych przez sprawcę ciosów, umiejscowienie zadanych przez sprawcę ciosów czy stopień spowodowanego przez sprawcę zagrożenia dla życia ludzkiego). Dużo rzadziej brane są natomiast pod uwagę okoliczności podmiotowe, tzn. pobudki i motywy działania sprawcy, stan wiedzy sprawcy, możliwości intelektualne sprawcy, doświadczenie sprawcy itp., a nawet wówczas, gdy okoliczności te są uwzględniane przez sądy, to – niestety – w wielu przypadkach wyłącznie w marginalny sposób wpływają na rozważania nad postacią strony podmiotowej popełnionego przez sprawcę czynu zabronionego pod groźbą kary;
- w większości spośród przeanalizowanych orzeczeń (a w zasadzie w większości spośród przeanalizowanych uzasadnień orzeczeń) nie zastanawiano się nad tym, czy sprawca musi chcieć/godzić się na wystąpienie znamienia kwalifikującego. Wskazuje się wyłącznie, że sprawca musi chcieć /godzić się na spowodowanie śmierci człowieka (jednego lub więcej niż jednego, jak to ma miejsce w przypadku art. 148 § 3 k.k.), zaś pozostałe elementy ustala się w sposób całkowicie autonomicznie.

Mając na względzie fakt, że precyzyjne, a przede wszystkim – adekwatne określenie strony podmiotowej jest zadaniem niezwykle istotnym (wszak ustalenie stanu psychiki sprawcy w czasie popełnienia czynu zabronionego pod groźbą kary jest jednym z najważniejszych czynników decydujących o możliwości przyjęcia,

⁵⁰ Por. wyroki SO w: Jeleniej Górze, III 133/13; Warszawie, XII 193/12 oraz Sieradzu, II 4/14.

że sprawca zrealizował znamiona danego typu czynu zabronionego pod groźbą kary, a ponadto wpływających na ustalenie stopnia społecznej szkodliwości *in concreto* tego czynu i wpływających na sądowy wymiar kary za ten czyn) należy postulować zmianę metodyki sądów w zakresie ustalania strony podmiotowej. Konkretniej zaś – należy postulować, aby:

- 1) sądy rzetelnie ustalały stronę podmiotową danego typu czynu zabronionego pod groźbą kary, wskazywały poczynione w tym zakresie ustalenia w sposób wyraźny oraz uzasadniały je w sposób możliwie jednoznaczny i precyzyjny (pożądana jest w tym zakresie także pogłębiona refleksja na temat definicji i granic poszczególnych postaci strony podmiotowej typu czynu zabronionego pod groźbą kary);
- 2) w przypadku kwalifikowanych typów zabójstwa (acz nie tylko) sądy ustalały, czy sprawca musi chcieć/godzić się na wystąpienie znamienia kwalifikującego, wskazywały poczynione w tym zakresie ustalenia wprost w treści uzasadnienia i uzasadniały je w sposób możliwie jednoznaczny i precyzyjny;
- 3) ustalenia sądów w zakresie stanu psychiki sprawcy w czasie popełnienia czynu zabronionego pod groźbą kary były możliwie precyzyjne, należy unikać w szczególności stwierdzeń typu „sprawca działał co najmniej w zamiarze ewentualnym”. Należy wyraźnie wskazać, czy sprawca działał w zamiarze bezpośrednim czy ewentualnym i wyraźnie uzasadnić przyjęte w tym zakresie ustalenie w treści uzasadnienia (należy wyraźnie wskazać i uzasadnić także to, że sprawca nie działał w stanie świadomej nieumyślności, a w szczególności to, iż w kontekście śmierci człowieka nie liczył na to, że do niej nie dojdzie)⁵¹. Należy unikać pokusy przyjmowania „bezpieczniejszego” pod pewnymi względami, zamiaru ewentualnego w tych sprawach, w których obejmowanie przez sprawcę swoim zamiarem skutku w postaci śmierci człowieka budzi stosunkowo duże wątpliwości;
- 4) sądy dowodziły zamiaru, zarówno bezpośredniego, jak i ewentualnego, w oparciu na dokładnej analizie (analizie – dodajmy – znajdującej odzwierciedlenie bezpośrednio w treści uzasadnienia) całokształtu okoliczności podmiotowych i przedmiotowych stanu faktycznego, uwzględniającej wszystkie okoliczności danego, konkretnego zdarzenia, w tym również okoliczności o charakterze atypowym. W oparciu na wszystkich tych elementach sądy powinny ustalać nie tylko to, że sprawca przewidywał możliwość popełnienia czynu zabronionego pod groźbą kary, ale także to, że tego chciał bądź godził się na to;
- 5) sądy ustalały, a następnie powoływały w treści uzasadnienia wszelkie możliwe okoliczności, które mogą przemawiać za przyjęciem takiej, a nie innej postaci strony podmiotowej konkretnego popełnionego przez sprawcę czynu zabronionego pod groźbą kary tak, by swoje (końcowe)

⁵¹ Powyższe jest kluczowe dla odróżnienia zabójstwa od nieumyślnego spowodowania śmierci człowieka (art. 155 k.k.), czy od spowodowania ciężkiego uszczerbku na zdrowiu z następstwem w postaci śmierci człowieka (art. 156 § 3 k.k.).

stanowisko uargumentować jak najlepiej i nie stwarzać w tym zakresie nadmiernych wątpliwości. Nie należy w szczególności pomijać wyjaśnień oskarżonego (w zakresie odpowiedzi na pytania dotyczące jego stanu wiedzy, przewidywań, celów i motywów), zeznań świadków (w zakresie odpowiedzi na pytania dotyczące osobowości sprawcy, jego środowiska, wcześniejszego życia, relacji z pokrzywdzonym itp.), wyników wywiadu środowiskowego (w zakresie uzyskanych w ten sposób informacji dotyczących sposobu życia sprawcy, jego osobowości, cech charakteru, relacji z pokrzywdzonym) i opinii biegłych psychologów (w zakresie analizy postawy wolicjonalnej sprawcy i jego świadomości na poziomie podstawowych procesów psychicznych).

Abstract

Konrad Burdziak, *Volitional Aspect of Direct Intent and Dolus Eventualis: Reflections about Aggravated Types of Homicide*

The aim of this work is to provide an analysis of how Polish regional courts determine forms of mens rea of acts punishable under the law specified in Article 148 (2) and (3) of the Polish Criminal Code [CC]. Determinations made in this work are based on results of a case file study conducted in the Institute of Justice as part of research project "Aggravated homicides under the Polish Criminal Code from 1997 – academic and judicial interpretation of aggravating features". However, the empirical analysis is supplemented with an analysis of the issue of forms of mens rea of an act punishable under law from a theoretical perspective. The conducted analysis shows, inter alia, that the question of forms of mens rea of an act punishable under law – more specifically the question of defining and setting forms of mens rea of an act punishable under law – is not usually a subject of consideration for regional courts. In most analysed judgements, specifically in statements of reasons for those judgements, regional courts – analysing forms of mens rea of an act punishable under the law – only invoked the contents of Article 9 (1) CC, according to which a prohibited act is committed with intent when the offender wants to commit it, namely where there is a desire to commit it or an acceptance of the foreseen possibility of committing the act.

Keywords: Article 148 of the Polish Criminal Code, homicide, mens rea, direct intent, dolus eventualis

Streszczenie

Konrad Burdziak, *Aspekt wolicjonalny zamiaru bezpośredniego i ewentualnego – rozważania na tle kwalifikowanych typów przestępstwa zabójstwa*

Celem niniejszej pracy jest analiza sposobu dokonywania przez polskie sądy okręgowe ustaleń w zakresie strony podmiotowej czynów zabronionych pod groźbą kary określonych w art. 148 § 2 i 3 Kodeksu karnego. Poczynione w pracy ustalenia zostały oparte na wynikach badania aktowego przeprowadzonego w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości w ramach projektu badawczego pt. „Zabójstwa kwalifikowane w Kodeksie karnym z 1997 r. – naukowa i sądowa wykładnia znamion kwalifikujących”. Analiza empiryczna została jednak uzupełniona za pomocą analizy problematyki strony podmiotowej czynu zabronionego pod groźbą kary z perspektywy teoretycznej. W wyniku przeprowadzonych

analiz ustalono m.in., że problematyka strony podmiotowej czynu zabronionego pod groźbą kary, konkretniej zaś – definiowanie i ustalanie granic poszczególnych postaci strony podmiotowej czynu zabronionego pod groźbą kary – nie stanowi zazwyczaj przedmiotu rozważań sądów okręgowych. W większości spośród przeanalizowanych orzeczeń (a w zasadzie – uzasadnień tych orzeczeń) sądy okręgowe – przy analizie strony podmiotowej popełnionych przez sprawców czynów zabronionych pod groźbą kary – ograniczyły się wyłącznie do przywołania treści art. 9 § 1 k.k., zgodnie z którym czyn zabroniony popełniony jest umyślnie, jeżeli sprawca ma zamiar jego popełnienia, tj. chce go popełnić albo przewidując możliwość jego popełnienia na to się godzi.

Słowa kluczowe: art. 148 k.k., zabójstwo, strona podmiotowa, zamiar bezpośredni, zamiar ewentualny

Literatura:

1. Andrejew I., *Polskie prawo karne w zarysie*, Warszawa 1970;
2. Andrejew I., *Ustawowe znamiona czynu. Typizacja i kwalifikacja przestępstw*, Warszawa 1978;
3. Buchała K., *Prawo karne materialne*, Warszawa 1980;
4. Budyn-Kulik M., *Umyślność w prawie karnym i w psychologii. Teoria i praktyka sądowa*, Warszawa 2015;
5. Burdziak K., *Glosa do postanowienia SN z dnia 20 kwietnia 2017 r., II KK 90/17, Prawo w Działaniu 2017*, nr 30;
6. Daszkiewicz K., *Przestępstwa z afektu w polskim prawie karnym*, Warszawa 1982;
7. Daszkiewicz K., *Przestępstwo z premedytacją*, Warszawa 1968;
8. Frankowski S., *Przestępstwa kierunkowe w teorii i praktyce*, Warszawa 1970;
9. Giezek J., *Świadomość sprawcy czynu zabronionego*, Warszawa 2013;
10. Gubiński A., *Zabójstwo pod wpływem silnego wzruszenia*, Warszawa 1961;
11. Janusz-Pohl B., Pohl Ł., *O okolicznościach niepozwalających na przypisanie winy policjantowi popełniającemu przewinienie dyscyplinarne (wybrane zagadnienia materialno prawne i procesowe)* [w:] *Wina w prawie dyscyplinarnym służb mundurowych. V seminarium prawnicze z cyklu „Odpowiedzialność dyscyplinarna w służbach mundurowych”*, red. P. Józwiak, W. Koziulewicz, K. Opaliński, Piła 2015;
12. Jędrzejewski Z., *Usytuowanie zamiaru ewentualnego w strukturze przestępstwa* [w:] *Węzłowe problemy prawa karnego, kryminologii i polityki kryminalnej. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Andrzejowi Markowi*, red. V. Konarska-Wrzosek, J. Lachowski, J. Wójcikiewicz, Warszawa 2010;
13. Kowalewska-Łukuć M., *Zamiar ewentualny w świetle psychologii*, Poznań 2015;
14. Lachowski J. [w:] *System Prawa Karnego*, t. 3, red. R. Dębski, Warszawa 2013;
15. Laskowski M., *Ustalanie umyślności w praktyce orzeczniczej* [w:] *Umyślność i jej formy*, red. J. Majewski, Toruń 2011;
16. Mąciór W., *Błąd jako nieświadomość lub urojenie czy jako nieświadomość lub niewiedza* [w:] *Zagadnienia prawa karnego i teorii prawa. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Władysława Woltera*, red. M. Cieślak, Warszawa 1959;
17. Majewski J., *O pozaustawowym domniemaniu umyślności oraz jego szkodliwości* [w:] *Umyślność i jej formy*, red. J. Majewski, Toruń 2011;
18. Michalski B., *Nowa kodyfikacja karna. Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu*, Warszawa 2000, z. 28;
19. Pohl Ł., *Błąd co do okoliczności stanowiącej znamię czynu zabronionego w polskim prawie karnym (zagadnienia ogólne)*, Poznań 2013;
20. Pohl Ł., *O umiejscowieniu zamiaru niby – ewentualnego w kodeksowych konstrukcjach umyślności* [w:] *Wokół Konstytucji i zdrowego rozsądku. Circum constitutio-nem rationemque sanam. Prace dedykowane Profesorowi Tadeuszowi Smolińskiemu*, red. J. Ciapała, A. Rost, Szczecin–Jarocin 2011;

21. Pohl Ł., *Prawo karne. Wykład części ogólnej*, Warszawa 2015;
22. Pohl Ł., *Przyczynek do rozważań o strukturze nieumyślności i sposobie jej opisania w kodeksie karnym* [w:] *Obiektywne oraz subiektywne przypisanie odpowiedzialności karnej* [online], red. J. Giezek, P. Kardas, Warszawa, 11.01.2017 r.;
23. Pohl Ł., *W sprawie proponowanych zmian w kodeksie karnym (zagadnienia wybrane)*, Państwo i Prawo 2013, z. 8;
24. Pohl Ł. [red.] *Zabójstwa kwalifikowane w Kodeksie karnym z 1997 r. Naukowa i sądowa wykładnia znamion kwalifikujących*, Warszawa 2018;
25. Waltoś S., Hofmański P., *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2013;
26. Wąsek A. [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, t. I, O. Górniok i in., Gdańsk 2005;
27. Wolter W., *Czynnik psychiczny w istocie przestępstwa*, Kraków 1924;
28. Wolter W., *Nauka o przestępstwie*, Warszawa 1973;
29. Wolter W., *Uwagi o podmiotowej stronie czynu przestępnego w ujęciu projektu kodeksu karnego PRL*, Państwo i Prawo 1956, z. 8–9;
30. Wolter W., *W sprawie tzw. zamiaru ewentualnego*, Nowe Prawo 1957, nr 5;
31. Znamierowski C., *Wina i odpowiedzialność*, Warszawa 1957.